

"hbs", "cnf", "fhs", "hvb", "hns", "stt", "fcr", "srf", "zyg", "nkb" md.leri; *et-Ta'rifât*, "fücûr" md.; Ebû'l-Bekâ, *Külliyât*, s. 40, 41, 424, 567, 594; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 401, 507, 510; II, 938, 1132; *Kâmus Tercümesi*, III, 1457; Wensinck, *el-Mu'cem*, "işm", "znb", "vizr", "cünâh", "hüb" md.leri; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "haşa", "cürm", "işm", "znb", "vzr", "cnh" md.leri; Sü-kûn, *Farsça-Türkçe Lugat*, "günâh" md.; *Müsned*, I, 18, 26; III, 297, 446; IV, 357, 359, 360, 361; V, 251, 252, 256; Buhârî, "Veşâyâ", 23, "Hüdûd", 8, 44, "İ'tişâm", 15; Müslim, "Selâm", 23-25, "İmân", 144, "İlim", 15-16, "Zekât", 69; İbn Mâce, "Zühd", 29; Ebû Dâvûd, "Veşâyâ", 10; Tirmizî, "İmân", 11, "Tefsîr", 2/35, "Şifâtü'l-kıyâme", 49, "Hüdûd", 12, "Fiten", 7; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, s. 19; Ezrakî, *Ah'bâru Mekke* (Wüstenfeld), I, 120, 121, 123; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 361; a.m.f., *Te'vilât*, Hacı Selimağa Kıp., nr. 40, vr. 126^b; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), I, 244; İbn Kayyim el-Cevziyye, *ed-Dâ'ü ve'd-devâ'* (nşr. M. Abdürrezzâk er-Ravd), Amman 1992, s. 164, 177-179; *Miftâhu künûzi's-sünne*, s. 148-149, 202-203, 259, 463-465; T. Izutsu, *The Structure of the Ethical Terms in the Koran*, Tokyo 1959, s. 250-261; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, V, 472, 473, 528-529, 555, 560, 578, 605; VI, 180-183, 203-211; Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kauramı*, Konya 1984, s. 137-143, 160; G. C. Anawati, "La notion de 'pêché original' exist-elle dans l'Islam", *St. I*, XXXI (1970), s. 29-40.

ADİL BEBEK

□ PSİKOLOJİ. Günah bazılarında göre sadece seküler ahlâkla sınırlı iken çoğunluk için dinî bir mahiyet arzeder ve mistik anlamıyla ruhun mükemmele doğru gelişimini engelleyen veya geciktiren davranış ve alışkanlıklardan ibarettir (Grensted, s. 130). Günahkarlık da böyle bir davranışta bulunduktan sonra hissedilen suçluluk duygusudur. Tövbe ise bu duyguyu hafifletme veya ondan sıyrılma mekanizmasıdır. Günah yalnızca teolojik değil aynı zamanda psikolojik bir kavramdır. İnsanın gerek günah işlemesi gerekse işlediği günah sonucunda suçluluk duyması tabiidir.

İnsan, günahın ana faktörünü oluşturan bazı behimî arzulara sahiptir. Bu arzuların bizzat kendileri günah niteliği taşımaz. Meselâ açlık ve cinsellik dürtüleri ahlâkî olarak nötrdür; fakat açlık dürtüsü aç gözlülüğe, cinsellik dürtüsü de şehvete dönüşebilir. İnsanı ilgilendiren husus, bunları fazilet veya rezilet sayılacak noktaya getirmesidir. Esasen onu hayvandan ayıran en önemli özellik de budur. Burada kişinin "özgürlük duygusu"nu tatmin etmesi de söz konusudur. Faziletli kabul edilen davranışlar yerine süflî nefisten gelen isteklerin ter-

cih edilmesiyle insanın özgürlüğünü kullandığı zannedilebilir.

William James'ten bu yana psikologlar insanı harekete geçiren motivasyonları, dürtülerden veya ideallerden kaynaklanmaları açısından güçlü veya zayıf olmak üzere ikiye ayırırlar. Buna göre dürtülerden kaynaklananlar güçlü, akıl ve şuurdan kaynaklananlar zayıf kabul edilmiştir (Selbie, s. 229). Kuvvetli dürtüleri karşı koymak zordur; hatta düşünerek yapılan davranışlarda bile şuuraltından gelen bu dürtü ve çağrışımların etkisinde kalınabilir. Bunlara karşı koymak kişilikte psikolojik çatışmalara yol açabilir. Bu da sonuçta iç sıkıntısı ve depresyona sebep olur ki klasik psikanalize göre insan bu sıkıntıyı yaşamamak için dürtülerini farklı yönlerle kanalize eder.

Freud'ün ortaya koyduğu bir ego savunma mekanizması olan yüceltme (sublimation) teorisi, özellikle cinsellik ve saldırganlık ihtiva eden dürtülerin, toplumun ya da süper egonun yasaklamaları sonucunda farklı kılıflara bürünüp sosyal olarak kabul gören davranışlar biçiminde tezahür ettiğini ve dolayısıyla medeniyetin bir yüceltme ürünü olduğunu ileri sürer. Aslında Freud günah diye bir şey kabul etmez. Ona göre günahkarlık duygusu, insanoğlunun zihnî bir yanılma ile oluşturduğu Tanrı imajının misillemede bulanacağına inanarak kendisini yapmaya zorunlu hissettiği ibadet veya davranışları ihmal etmesi neticesinde oluşan bir duygudur.

Günaha sevkeden hem dâhilî hem de hâricî sebepler mevcuttur. İnsanoğlu, dürtüleri olan ve bu dürtüleri çevresi tarafından beslenen veya bastırılan bir varlıktır. Kişi gerek özel yaşantısında gerekse sosyal hayatta bazı ahlâkî-dinî kısıtlama ve emirlere, dürtülerini bastırarak ve onlara hâkim olarak uyacağını temelde kabul eder. Aksi halde sosyal hayat bir anarşi ortamı haline gelir. Fakat insan bu olumsuz dürtüleri her zaman karşı koyamayıp boyun eğebilir. Tabii bunu da kişinin hem kendi karakterinin gelişimiyle hem de çevresinden gelen etkilerle kuvvetlenen veya zayıflayan dürtüleri belirler. Hisler, ihtiraslar ve çevre etkenleri onun aklına galip gelebilir. Meselâ bir alkolik, içkinin kendisine zarar verdiğini aklı ile bilir ama iradesi onu engelleyemez. Bununla birlikte davranışçı psikolojinin (behaviorism) iddiaları bir yana, psikoloji insanın tabii

olarak rasyonel ve gönüllü hareket edebilen bir varlık olduğunu, akıl, duygu ve iradeyi kapsayan insan şuurunun dürtüleri kontrol edebileceğini, hatta yönlendirebileceğini kabul eder.

Psikoloji, sıradan günahla marazî bir hal alan ahlâksızlık arasında ayırım yapar. Buna göre günah yanlış bir duygunun sonucu iken marazî ahlâksızlık, kontrol edilemeyen dürtüleri oluşturan şuuraltı komplekslerinden kaynaklanır. Günahı "iradenin doğru kabul edilen ideale göre hareket etmemesi" şeklinde değerlendirmek mümkündür. Buna bağlı olarak hem sıradan günahkârın hem de marazî ahlâksızın ideal bilincine doğuştan sahip bulunduğunu da söylemek gerekir. Ne var ki sıradan günahkâr ideali bilinçli olarak yerine getirmeyen marazî ahlâksızın iradesi günaha karşı koymak için yeterince güçlü sayılmaz.

Günah kendisiyle beraber suçluluk duygusunu da getirir. Bunun gerçekleştirilmesi için kişinin neyin doğru, neyin yanlış olduğuna dair dinî veya ahlâkî bir bilgisi olmalıdır. Değer yargıları oluşturmak ve sorumluluğun farkına varmak insan benliğinin tabii bir gelişimidir. Ancak bunlar, insanın hem mizacına hem de eğitimine bağlı olarak gelişir. Bir çocuk, henüz ahlâk şuru edinmeden önce kötü bir eğitim sonucunda yalan söyleme alışkanlığı kazanabilir. Bu durumda çocuğun yaptığı iş, ilâhî iradeyle çeliştiği için günah olarak nitelendirilebilir; fakat çocuk yaptığı şeyden dolayı suçlu değildir. Çünkü ahlâkî sorumluluk çağına erişmemiştir. Dolayısıyla insana suçluluk veya günahkarlık duygusunu şuurulluk kazandırır. Dinler ve özellikle İslâmiyet kişiye günahkarlık duygusundan kurtulmanın yolunu da göstermiş, ona tövbe imkânını sunmuştur.

Günahkâr olduğu hissine kapılan kimse eğer tövbe yolunu tercih etmez veya tövbesi neticesinde suçluluk duygusunun hafiflediğini hissetmezse psikolojik rahatsızlıklara mâruz kalır. Dinî kaynaklı psikozların temel sebeplerinden birini oluşturan bu hususun, Allah'ın sevgiden ziyade cezalandırıcı yönünü vurgulayan yanlış dinî eğitimden kaynaklandığı söylenebilir. İslâm dini, günahlar için tövbe kapısının açık olduğunu ve insanın doğrudan Allah'la irtibat kurmasını

GÜNALTAY, Mehmet Şemsettin

nın gerektiğini ısrarla vurgular. Çünkü Allah tövbeleri kabul edendir ve merhamet edenlerin en merhametlisidir (bk. TEVBE).

BİBLİYOGRAFYA :

W. B. Selbie, *The Psychology of Religion*, Oxford 1924, s. 226-244; L. W. Grensted, *Psychology and God*, London 1936, s. 129-158; W. E. Oates, *The Psychology of Religion*, Waco 1973, s. 211-215; G. E. Scobie, *Psychology of Religion*, London 1975, s. 83-85; C. Bryant, *Depth Psychology and Religious Belief*, London 1987, s. 20-29; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara 1993, s. 273-277; S. Freud, "Obsessive Acts and Religious Practices", *Collected Papers*, II, London 1924, s. 28-29; A. La Cocco, "Sin", *ER*, XIII, 325-331.

ALİ KÖSE

GÜNALTAY, Mehmet Şemsettin

(1883 - 1961)

İlim ve siyaset adamı,
Türkiye Cumhuriyeti'nin
on dördüncü başbakanı.

Eğin'de (Kemaliye) doğdu; babası müderris İbrâhim Edhem Efendi, annesi Sâliha Hanım'dır. Üsküdar Ravza-i Terakki Mektebi'ni, Vefa İdâdisi'ni ve birincilikle Dârülmualimîn-i Âliye'nin fen şubesini bitirdi (1905); bu arada özel olarak Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi.

İstanbul Dârüşşafaka'da hendese muallimliği, Kıbrıs İdâdisi'nde müdür muavinliği ve müdürlük, 1909'da Maarif Nezâreti tarafından tabii ilimler okumak üzere bir yıllığına gönderildiği İsviçre'nin Lozan Üniversitesi'nden döndükten sonra da Midilli İdâdisi'nde ve İstanbul Gelenbevi İdâdisi'nde müdürlük yaptı. 1915'te Dârülfünun Edebiyat Fakültesi medeniyet tarihi, 1917'de Süleymaniye Medresesi dinler tarihi, 1919'da Dârülfünun Edebiyat Fakültesi İslâm kavimleri tarihi ve Süleymaniye Medresesi İslâm felsefesi müderrisliklerine tayin edil-

di. 1922 yılında Şer'iyye Vekâleti Tedkikat ve Te'lifat Heyeti âzası oldu. 1924'te Dârülfünun İlahiyat Fakültesi dîn-i İslâm tarihi ve fıkıh tarihi müderrisliğinin yanı sıra fakülte sekreterliğine ve ertesi yıl da aynı fakültenin dekanlığına getirildi (TBMM Sicil Arşivi, Dosya nr. 622). 1931'de Türk Tarih Kurumu'na üye seçildi ve 1941'den itibaren ölümüne kadar bu kurumun başkanlığını yaptı. Bu arada Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ordinaryüs profesör olarak ders verdi.

İlmî faaliyetlerini devlet adamlığı ile birlikte yürüten Günaltay, 1915'te İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Ertuğrul (Bilecik) mebusu seçilerek meclise girdi ve Dârülfünun'un ıslahat çalışmalarında görev aldı; öğretmenlerin o günkü durumlarını dile getiren konuşmalar yaparak bu konuda kanun çıkarılmasına yardım etti. 1918'de Meclis-i Meb'ûsan idare memuru oldu; İttihat ve Terakki ileri gelenlerini sorgulayan komisyonda bulundu. Meclisin aynı yıl feshedilmesinden sonra nizamnâme gereği iki yıl daha idare memurluğu sıfatını sürdürdü. 1920'de Teceddüd Fırkası'nın kurucuları arasında, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul teşkilâtında, arkasından da Kuvâ-yi Milliye içinde yer aldı. 1925'te İstanbul belediye encümeni âzalığine ve bir süre sonra belediye reis vekilliğine seçildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki görevi ise 1923'te Cumhuriyet Halk Fırkası Sivas mebusu ve meclis başkan vekili olmasıyla başladı. Yedi dönem üstüste Sivas, bir dönem Erzincan milletvekili seçildi. 15 Ocak 1949 - 22 Mayıs 1950 tarihleri arasında tek parti devrinin son hükümet başkanlığını yaptı. İktidarın Demokrat Parti'ye geçmesinden sonra 1954'e kadar milletvekiliği görevine devam etti. 1958-1959 yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul il başkanlığında bulundu. 27 Mayıs İhtilâli'nden sonra, Millî Birlik Komitesi ile beraber kurucu meclisi meydana getiren Temsilciler Meclisi üyeliğine seçildi. 1961 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul senatörü olarak yeniden meclise girdi. 20 Ekim 1961'de İstanbul'da öldü, vasiyeti üzerine Ankara'daki Cebeci Asrî Mezarlığı'na gömüldü.

İslâm düşüncesi ve tarihi üzerine birçok yayını bulunan Günaltay, 1327'den (1909) itibaren *Sırât-ı Müstakim* ve da-

ha sonra *Sebülürreşâd*'da çıkan makaleleri ve neşrettiği kitaplarıyla zamanın modernist İslâmcılar'ı arasında yer almıştır. Onun fikrî şahsiyetinin gelişimi üzerinde, içinde yaşadığı olayların ve yetiştiği dönemin büyük etkisi vardır. Salтанat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde ilim ve siyaseti birlikte yürütürken günün şartlarına uyarak düşüncelerinde ve siyasi faaliyetlerinde farklı ve zaman zaman da birbirine zıt fikirleri savunduğu görülür. Meselâ Meclis-i Meb'ûsan'da Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye kanunu görüşülürken din, ahlâk, eğitim-öğretim ve dinî yayınlar konusunda İslâm'a uygun olan ve milletvekillerinden büyük destek gören tezleri savunurken başbakanlığı sırasında bunun tam aksi bir tutumla Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesindeki ünlü değişikliğin yapılmasına sebep olmuştur (aş. bk.). Peyami Safa'ya göre birçok dinî eserin ve makalenin yazarı, din âlimi, şeriatçı ve laiklik düşmanı M. Şemsettin Bey başka, eski Cumhuriyet Halk Partisi başvekili, inkılâpçı, laik ve bunlardan da fazla olarak din öğretimi aleyhtarı Şemsettin Günaltay başkadır; bu iki şahsiyet yıllardan beri aynı vücutta birbiriyle ihtilâfsız ve kavgasız yaşamıştır (SR, IX/214, s. 221). Günaltay'ın da içinde bulunduğu bir heyetçe yazılan ve 1931'den 1950 yılına kadar okutulan tarih ders kitapları, verdiği İslâm tarihiyle ilgili yanlış bilgiler sebebiyle şiddetli tenkitlere mâruz kalmış, Günaltay bu kitaplarda gerçekleri çarpıtmasından ve din öğretimi hakkında sahip olduğu olumsuz görüşlerinden dolayı çeşitli çevrelerce ve özellikle İbrahim Arvas tarafından hakarete varacak derecede eleştirilmiş, konu bir basın davası olarak mahkemeye intikal etmiştir (1959).

Günaltay, dönemin hâkim cereyanı olan pozitivist felsefe ve zihniyetin etkisi altında oluşturduğu bazı fikirlerini İslâm kaynaklarında temel aramaya çalışmıştır. Bu arada Gazzâlî'yi İslâm felsefesinin gelişmesini engellemekle suçlamış, ictihad kapısının kapandığı yoldaki kanaate şiddetle karşı çıkmış, bu kanaatin İslâm dünyasının gelişmesine engel teşkil ettiğini ileri sürmüştür. Tasavvuf mensuplarını, din adamlarını, tekke ve medreseleri de eleştirmiş, İslâmiyet'in akılcı bir din olduğunu, müsbet ilimlere ağırlık verdiğini, müslümanların geri kalmasından İslâmiyet'in değil bu kurumların sorumlu tutulması

Mehmet
Şemsettin
Günaltay